

סוטה מה

משה שווערד

1. חזקוני על דברים פרק כא פסוק ב

(ב) ומדדו - אפילו נמצא בעליל מצוה לעסוק במדידה שמתוך שהיו עסוקים בדבר יבואו מתוך הערים הנמדדות ומי שהלך מביתו ולא חזר באים בני משפחתו ומכירים הנרצח אם מכירין אותו מעידים עליו ולא תהיה אשתו עגונה ובניו יורדים לירושת אביהם ואין ב"ד ממחין בידם ומתוך כך יהא נודע מי הלך עמו ומי נתלוה עמו ופעמים נתפרסם ע"י כן.

2. כמוצא שלל רב [עה"ת]

"ומדדו" – אפילו נמצא בעליל סמוך לעיר:

"ויצאו זקניך ושופטיך ומדדו אל הערים אשר סביבות החלל" (כא ב)

"אל הערים אשר סביבות החלל – לכל צד, לידע איוו קרובה"
(רש"י)

הרא"ם כותב, שאין כוונת רש"י שיש חובה למדוד מן החלל עד כל עיר ועיר אשר סביבותיו, אלא רק כדי למצוא את העיר הקרובה אליו. לפיכך, אם היה החלל מוטל סמוך לעיר, ואין ספק שהיא הקרובה ביותר – אין צריך לעשות מדידה, ותמה הגאון בעל "משנה למלך" (פרק ט' מהלכות רוצח הלכה א') על דבריו, שלכאורה הם נסתרים מגמרא מפורשת (סוטה מה.): "ומדדו – שאפילו נמצא בעליל לעיר, היו מודדין, שמצוה לעסוק במדידה". הרי לנו שאפילו אם ברור לנו שאין קרובה כזו – בכל זאת צריך למדוד!

אלא, הוא מיישב, נראה שהרא"ם סובר שעיקר חיוב המדידה אינו אלא עד לעיר הקרובה, ורק כאשר אנו מסופקים איזו מהערים היא הקרובה ביותר, אז צריך למדוד את כולן, ומה שהגמרא אמרה שאפילו נמצא בעליל היו מודדים – הכוונה לעיר הקרובה, אבל לשאר הערים אינו צריך למדוד, שהרי החיוב למדוד הוא רק לעיר הקרובה ביותר – והרי כבר התברר לנו מיחי העיר הקרובה, ואל כל השאר אין כל חיוב למדוד!

אולם הגאון בעל "באר שבע" חלק עליו ופירש שהיו מודדים אל כל הערים אשר סביבות החלל, ואפילו אל העיר הקרובה אל החלל בעליל, והטעם לכך הוא כפי שכתבו המפרשים, שמתוך שיחיו עסוקים במדידה, ירבו בני אדם לבוא מתוך העיירות הנמדדות, וירבו לדבר אודות הרצח והנרצח, ועל ידי כך יתגלה מי הרוצח, וכמו כן אם אדם מאחת הערים הללו יצא מביתו ולא חזר, הרי יבואו בני משפחתו ויזהו את הנרצח ויעידו עליו ולא תהיה אשתו עגונה, ויתומיו יורדו לירושת אביהם, ומתוך כך יודע מי הלך עימו בדרך, ולפעמים בדרך זו יתברר מיהו הרוצח. ומכיון שזה הטעם, ודאי שצריך למדוד אל כל הערים אשר סביבות החלל – ולא רק לעיר הקרובה ביותר אל החלל! (ועיין ב"מנחת חינוך", מצוה תקל, שכתב שדבריו אינם מוכרחים).

"משנה למלך" – פרק ט' מהלכות רוצח הלכה א'; "באר שבע" – סוטה מה; "מנחת חינוך", מצוה תקל

3. תוספות על יבמות דף קא/ב

וקראו לו ולא שלוחו. ותימה אדילפינן בפ"ב דקידושין (דף מא.) מקראי דשלוחו של אדם כמותו אדרבה נילף מהכא דאין שלוחו כמותו וי"ל דיש כמה כתובים הבאים כאחד דגבי עגלה ערופה נמי דרשינן ויצאו הן ולא שלוחו ...

4. באר שבע מסכת סוטה דף מה עמוד א

ויצאו הן ולא שלוחיהן. תימה אדילפינן בפ"ב דקידושין (מא, ב) מקראי דשלוחו של אדם כמותו אדרבה נילף מהכא דאין שלוחו כמותו. וי"ל דיש כמה כתובים הבאים כאחד, דגבי חליצה נמי דרשינן (יבמות מד, א) וקראו להם ולא שלוחן, ובמנחות פרק שתי מדות (צג, ב) נמי דרשינן וסמך ידו ולא שלוחו, ובנדרים (עב, ב) ממעט שלוח מהפרת נדרים לרבי יאשיה. וא"ת למה לי קראי בקידושין נילף מהנך קראי דמדאיצטריך לאשמועינן דאין שלוחו כמותו מכלל דבעלמא הוי כמותו. וי"ל דאי לאו קראי דהתם הוה דרשינן כל הני קראי לדרשא אחריתי. [כ"ז בתוס' יבמות קא, ב ד"ה וקראו ובערכין ב, א ד"ה קרבנו]

5. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת סוטה דף מה עמוד א

ויצאו הן ולא שלוחיהן. והיינו דנדרש מיתורא דלעיל. ולכאורה קשה מאי ליה קרא הא כיון דכתיב שבעינן שבי"ד עצמם יצאו וימדדו מה ס"ד דע"י שליח מהני הא בעינן שיקול דעת של בי"ד. והרי לא בא לדרוש מגופיה דקרא אלא מיתורא, ומאי בעי לזה קרא. ונאמר דעושים שלוחים מבי"ד עצמם. א"כ ממ"נ הא תיפו"ל מצד עצמם שכשרים הם. והנראה בזה ע"פ מש"כ הרמב"ם [פ"ה מסנהדרין ה"א] וכן אין עושין זקן ממרא ולא עושין עיר הנדחת וכו'. ולא מוציאין למלחמת הרשות ולמדית החלל, אף על פי בי"ד הגדול. ומקור הרמב"ם הוא מהתוספתא בסנהדרין [פ"ג ה"ב] דאיתא התם ואין עורפין את העגלה אלא ע"פ בי"ד של שבעים ואחד.
והנה מלשון התוספתא הוה אמרינן דעצם זה להחליט שצריך כאן עגלה ערופה זה בעינן ע"פ בי"ד של ע"א, מבואר מהרמב"ם דלהוציא דיינים למדוד בעינן שיהא ע"פ בי"ד של שבעים ואחד, שהם יהיו מיוחדים ה' דיינים מהם לצאת ולמדוד. (עי' לח"מ שם ועי' נחל איתן ה' א' ס"ק ה').
ואם נכונים הדברים בבאור דברי הרמב"ם הרי שבאנו לביאור דברי הגמ', דהוה ס"ד באותם ה' דיינים שנתמנו ללכת למדוד ע"פ בי"ד של ע"א יכולים לעשות שלוחים דיינים מזה הבי"ד של ע"א שלא נתמנו ויעשו אותם שלוחים שלהם, דהיינו אותן שנתמנו לזה קמ"ל דהם ולא שלוחיהם, וכיון שהם נתמנו הרי הם צריכים למדוד ולא אחרים אפילו מאותו בי"ד.

6. באר שבע מסכת סוטה דף מה עמוד א

אלא פשיטא דנפיק כולהו. אין להקשות דהא בכל התורה כולה רובו ככולו דמי, א"כ מנא ליה דנפיק כולהו דילמא נפיק רובא. די"ל דלא קיימא לן רובא ככולא אלא דוקא כשרבו מתוך משא ומתן של כולם, אבל לא כשהמיעוט או אפילו אם אחד מהם בלבד לא היה שם, מפני שאלו היה שם אותו האחד, שמא היה מראה פנים להפך כל מה שהסכימו הרוב ויורו הרוב בכך. וכבר נתבאר זה באור יפה בחדושי בפרק קמא דהוריות (ג, א ד"ה ואלא מאי):

7. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת סוטה דף מה עמוד א

אילימא דנפיק מקצתן דלמא הנך דאיכא גוואי כוותיה ס"ל. נראה פשוט דאפילו אי רוב הסנהדרין נפיק חוצה ונשאר בפנים כשיעור מזיגה והוא חולק על אותם שבחוץ, אף על פי שאפילו אלו שבפנים סוברים כוותיה, הרי רוב כנגדו, מ"מ לאו זקן ממרא דצריך המראה על פסק הסנהדרין והיינו כל הסנהדרין ולבתר דהחליטו במושב כולם אף על פי דאיכא רוב ומיעוט, המיעוט מתבטל ברוב, והוה הוראה של כל הסנהדרין. וע"ז צריך שיהיה ההמראה. א"כ הכא כ"ז שלא היה בכה"ג הרי אינו זקן ממרא. א"כ שפיר מה דלא אוקי הגמ' בגוונא שרוב הסנהדרין היו בבית פאגי ופשוט.

8. תוספות על סנהדרין דף יד/ב

מלמד שהמקום גורם. ואע"ג דבמעשר שני כתיב נמי מקום ומעשר שני נאכל בכל העיר [1] הכא גבי סנהדרין לא מקרי מקום אלא לשכת הגזית סמוך למחנה שכינה כדאמר באיזהו מקומן (זבחים דף נד:): גמירי דסנהדרין בחלקו של יהודה ושכינה בחלק בנימין אבל בית פגי אע"ג דדינו כירושל' כדאמר בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף צ:). והא בעי חומה כגון דדשו לפנים מחומת בית פגי ובפרק התודה (מנחות דף עח:): אמרינן השוחט את התודה ולחמה חוץ לבית פגי לא קדש את הלחם ולא דווקא אבית פגי אלא אפי' בירושלים אין שם מקומו וכדאמר בפ"ק דשבת (דף טו.) מ' שנה קודם שחרב הבית גלתה סנהדרין וישבה לה בחנות ומפרש התם שלא דנו דיני נפשות ואמרינן בפרק בתרא דראש השנה (דף לא.) עשר גליות גלתה סנהדרין מלשכת הגזית לחנות ומחנות לירושלים:

9. באר שבע מסכת סוטה דף מה עמוד א

מלמד שהמקום גורם... [2] ולי נראה, דהא דקאמר מלמד שהמקום גורם, היינו מדכתיב "המקום" בה"א, לאפוקי גבי מעשר שני כתיב מקום בלא ה"א:

10. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת סוטה דף מה עמוד א

שני חללים זה ע"ג זה מהיכן הוא מודד. ופירש"י והאחד משוך להלן מחבירו מעט ואם תמדוד מזה יקרב לעיר אחת וכו'. ולכאורה צ"ב מה דחק לרש"י להעמיד באחד היה משוך מחבירו, הא אפילו שניהם שוים איכא נפק"מ. וכגון שא' מהם לא היה בכלל דין מדידה, וכגון דנודע מי הכהו, שאז איכא נפק"מ מה דינו של העליון, ומה דינו של התחתון לגבי דינא, דמהיכן מודד...

11. באר שבע מסכת סוטה דף מה עמוד א

אמר אביי הריני כבן עזאי בשוקי טבריא כו'......אפילו הכי פירש רש"י בכל המקומות שאביי היה משבח עצמו שהיה דורש במקומו כבן עזאי, וזה מפני שרש"י הרגיש יתור הלשון למה האריך אביי לומר בשוקי טבריא, והרי מי שהוא חכם מכל חכמי ישראל בכל העולם הוא חכם ולא בשוקי טבריא בלבד, ולפיכך פירש שאני דרשן כי זה הוא השבח הצריך למנהיג הצבור שיקבלו דבריו במקומו, כמו שמצינו בבן עזאי שהיה משבח עצמו, שדבריו היו מקובלים בטבריא שהיה מקומו מצד חריפותו:

=====

12. ספר מנחת חינוך - מצוה תקל - אות ד

ודוקא חלל, היינו על ידי ברזל, אבל חנוק וכדומה אינו בדין עגלה ערופה. וכן אם נמצא מפרס אינו בדין זה, אף דמת תיכף, מ"מ כיון שבשעה שנמצא היה מפרס גזירת הכתוב דאין מביאין עגלה ערופה, ועיין במשנה למלך כאן הי"א שמביא ירושלמי סוטה פ"ט ה"א [מ' ע"א], ראוהו מפרס כאן ובא ומצאו מת במקום אחר מודדין ממקום שנמצא, עכ"ל. ולכאורה במפרס אינו מביא כלל, ועל כרחך צריך לומר שאם מצאו מפרס ובפניו מת, אף שפירס למקום אחר ושם מת אינו מביא, אך אם מצאו מפרס והלך משם והניחו מפרס ואח"כ מצאו מת מביאין כיון דהיה בשעת מציאה מת, אף דבמציאה ראשונה היה מפרס, דמאי שנא מראוהו חי מקודם ומצאו מת דמביאין עגלה ערופה. אך דהיה הסברא כיון דידוע דעל ידי מכה הראשונה שפירס מת יהיה נמדד ממקום הראשון ששם נהרג, קמ"ל הירושלמי דמודדין ממקום שנמצא מת, דעיקר המצוה הוא במקום מיתה כי על הפרס אינו מביאין דכך גזירת הכתוב, אבל במציאה שמצאו מפרס ובפניו מת פשוט שאינו מביא, וזה ברור ופשוט, ואין הירושלמי בידי, ומ"מ זה נראה ברור. נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים אין מביאין וכו', נלמד מקרא, והם הלכות פסוקות:

13. תוספות על בבא בתרא דף כג/ב

בדליכא. תימה דהכא משמע דטעמא דהעיר הקרובה מביאה עגלה ערופה משום דמתוך הקורבא מוכח שמשם בא ההורג ובסוטה (דף מה:): תניא מניין שאם נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין שמניחין אותה שאין בה בית דין והולכין לעיר אחרת שיש בה בית דין ואמאי והלא מתוך הקורבא נראה שמאותה שאין בה בית דין היה:

14. שפת אמת מסכת סוטה דף מה עמוד ב

בגמ' מנין שאם נמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד שמניחין אותה ומודדין לעיר שיש בה ב"ד. בתוס' בבא בתרא [דף כ"ג ע"ב ד"ה בדליכא] תמהו כמ"ש בתוס' רע"א, כיון דמוכח שהוא מאותו העיר הקרובה, [1] ולענ"ד דחייב מוטל על הב"ד לשמור כל סביביו עד עיר שיש שם ב"ד אחר.

15. באר שבע מסכת סוטה דף מה עמוד ב

ומודדין לעיר שיש בה בית דין כו'. מכאן הקשו התוספות בפרק לא יחפור (ב"ב כג, ב ד"ה דליכא) ... ועמדו בתימה. וכן יש להקשות קושיא זו לפי הטעם אחר שכתבו המפרשים, דהעיר הקרובה מביאה עגלה ערופה, משום שעונותיהם גרמו שיארע תקלה זו בשכונתם, כי מגלגלין חובה ע"י חייבים (שבת לב, א), שאלו היה להם זכות היה מגין לבל תארע תקלה זו בשכונתם, כההיא עובדא דרבי יהושע בן לוי שנהרג איש קרוב אל עירו ונמנע אליהו מלהראות אליו כמה ימים, ואחר שחזר אליהו ונתראה לו, אמר ליה ריב"ל למה לא ראיתך זה כמה ימים, אמר ליה אלו זכית לא נהרג איש בקרוב אליך כדאיתא במכות (יא, א) ובפסחים (ל"מ). [2] ולי נראה דלא קשיא מידי, דולקחו זקני העיר ההיא עדיף, כשם דאמרינן בפרק לא יחפור (ב"ב כג, ב) אף על גב דרובא דאורייתא וקורבא דאורייתא אפילו הכי רובא עדיף:

16. דף על הדף מסכת סוטה דף מה עמוד ב

בגמ': מנין שאם נמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד שמניחין אותה ומודדין לעיר שיש בה ב"ד, ת"ל "ולקחו זקני העיר" מכל מקום. בתוספות (ב"ב כג ע"ב ד"ה - בדליכא) הקשו אם החלל קרוב לעיר מסוימת, מוכח שמשם בא הרוצח, ואיך אפשר לומר שמודדים לעיר שיש בה ב"ד שהיא רחוקה יותר. ומתוך השפת אמת בפשטות דהחייב ב"ד הוא לא רק על העיר ששם נמצא הב"ד, אלא צריך לשמור סביביו עד עיר שיש בה ב"ד אחר, וממילא התחייבו הב"ד גם בקרבת עיר זו. [3] **והגאון ר"ש שקאפ מבאר בארוכה (שערי יושר ש"ד פ"ט) שדין קרוב אינו מברר כל הספיקות ואינו פושט כלל המציאות המסופקת, אלא הכרעת הדין, וממילא לא שייך להקשות שמוכח שהרוצח בא מעיר הקרובה - דדין קרוב אינו דין התלוי בסברה אלא דין הנהגה - וכשאין ב"ד בעיר זו משתנה הדין.**

17. איזהו מקומן מסכת סוטה דף מה עמוד ב

נמצא מכון בין שתי עיירות - **המנחת חינוך (שם) נסתפק האם מביאין עגלה כשנמצא חלל בעיר, דשמא הא דכתיב בקרא "בשדה" דיבר הכתוב בהווה. ושוב הביא (בקומץ מנחה) שהיד דוד ביומא כג. מיייתי דהרלב"ג ואברבנאל נקטו בפשטות שאין מביאין...**
ותורת הקנאות כתב דמפורש בתוספתא (פ"ט) דנמצא חלל בעיר לא היו עורפין, אך מטעם אחר לפי דלא שייך בזה קיום מדידה. וראה בהרחבה בנחל איתן (ג. יא. והערות שם), וע"ע דבר אברהם (ח"א ו. ג.).

18. פרדס יוסף על בראשית פרק מה פסוק כז

ועל מה שכתב דסימן מסר לו עגלה ערופה, ראיתי בזה דיעקב היה צריך לבוא למצרים לשמות יחד, או שישוב יוסף לארץ כנען אל אביו לשמות, ויוסף בחר דרך הראשון, וירא יוסף שישאל אביו על זה הלא טוב שתבוא אתה אצלי, דבכל מקום הראש עיקר ושאר אברים נגזרים אחריו ויעקב הראש לשבטי ית, אך מצינו במשנה (סוטה מ"ה ע"ב) אם נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר מוליכין הראש אל הגוף, ואף שר' עקיבא חולק דגוף אל הראש אך מידי ספיקא לא נפיק, לכן שלח לו הסימן שלמד פרשת עגלה ערופה להזכירו שאנו רואים פעם שמוליכין הראש אל הגוף, לכן יבוא יעקב אצלו שעליו עול המדינה לפרנס ולא יוכל לעזוב ארצו:

19. רמב"ם על משנה מסכת סוטה פרק ט משנה ד

ר' אליעזר אומר עיקר החיות טבורו לפי שהוא אמצע הבטן המקיף את כל כלי המזון שבהם המשכת החיים. ור' עקיבא אומר מקום שאיפת האויר הוא ההכרחי ביותר בחיים שנ' כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. והלכה כר' עקיבא.

20. מהר"ל חדושי אגדות על סוטה דף מה/א

מטבורו וכו'. פ"י, ר"א הולך אחר הגוף, וסבר כי התחלת הגוף הוא הטבור לפי שהוא באמצע הגוף, והתחלה בכל דבר עיקר, לכן אמר שיש למדוד מן הטבור, כי הגוף נושא את הנפש והטבור הוא התחלת הגוף, ולפיכך המדידה מן הטבור. ור"ע סובר כי אע"ג שהגוף התחלתו הוא הטבור, אבל אצל רוח חיים עיקר באפיו, כדכתיב (בראשית ז') כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ולכן משם יש למדוד:

21. חזון איש |או"ח ס' קכו:ח| – בענין: ירושלים לא נתחלקה לשבטים

ח) י"ב א' ירושלים נתחלקה לשבטים כו', נראה דלכו"ע מתחלה נתחלקה שהרי עדיין בשעת חלוקה לא ידעו מקום שיבחר ד' ועד קרא כתיב יחושע ע"י ס"ג ואת היבוס יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וגו' ועוד כתוב שם י"ח כ"ה וכיבוס כי ירושלים וגו' זאת נחלה בני בנימין, ובשופטים א' כ"א ואת היבוס יושב ירושלים וגו', ונתחלקו ע"ה ס"ה כתיב ויבחר את שבע יהודה את הר ליון וגו', אלא מ"ד לא נתחלקה היינו שנשאר זכות לכל ישראל וכדכתיב שאין משכיון בהם צחוק, אבל מ"מ הוא נתחלק בקנין הגוף אלא שלכל ישראל זכות שימוש בצואם בירושלים ומ"ד נתחלקה לא נשאר זכות לכל ישראל בירושלים, ומ"ד לא נתחלקה היינו שש"ד כן חילקו שמקום שיבחר ד' לקדושת אכילת קק"ל ומ"ש יח"ל לכל ישראל זו זכות.

22. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת סוטה דף מה עמוד ב

לענין חיותא דכ"ע באפיה. וכך קיי"ל לענין פקו"נ שאם אין נושם אין מחללים שבת ולא כרופאים שקובעים מות קליני לפי פעולת המח אף על פי שעדין נושם, אלא כל זמן שנושם הרי הוא חי.

23. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קמו

אבל אפשר שנקרא חלל על שם אלו שגרמו שיהרג שהוא כדתנן במתני' שם על מה שאומרים זקני ב"ד ידונו לא שפכו את הדם הזה שהוא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות, שנמצא שהמזונות שהם בבטן שהוא באמצעות הגוף הם גרמו שיהרג ועל שם זה נקרא חלל, שהוא מקום הטבור, וזה סובר ר"א ולכן סובר שמודדין מטיבורו. ועיין בפירוש המשנה שם שכתב הרמב"ם בטעם ר"א עיקר החיות טיבורו לפי שהוא אמצעות הגוף הכולל כלי המזון שבהם נמשך המאכל, ופשוט שכוונתו הוא כדברתי, דהא א"א לומר שהאכילה והשתיה שאפשר לחיות כמה ימים בלא אכילה ולהרמב"ם פ"ה משבועות ה"כ הוא עד שבעת ימים, ובלא נשימה א"א לחיות אפילו זמן מועט, שיחשיב ר"א אברי המזון לעיקר החיות יותר מהחוטם, אלא ודאי הוא כדכתבתי, וכוונת עיקר חיותא בטיבורו שאמר הגמ' לר"א הוא עיקר מה שחסר לאדם לחיותו והוא משתדל להשיגו והוא מוסר נפשו ע"ז הוא המזונות שהם באמצעות גופו הכולל כלי המזון שבשביל זה נהרג. אך הגמ' שרצה לומר שם לימא כי הני תנאי והיה סבור שהוא כאבא שאול שהולד נוצר מטיבורו, היה חושב שר"א אזיל בתר מה שנוצר שזהו עיקר חשיבות הגוף, ודחה דלענין חשיבות חלל תלוי בחיותא ממש, שא"כ יש למדוד מחוטמו, ובהכרח שטעמו דר"א אף שלא פי' כלום בגמ' הוא כדכתבתי ושכן משמע מפירוש הרמב"ם, והוא טעם מובן שלא הוצרך הגמ' לפרש אחר שדחה שלא נטעה מצד שבתרוייהו הוא מהטבור שהוא מטעם אחד אלא שהוא מטעם אחר המובן אליבא דר"א. ולא קשה כלום למה שכתבתי על החכ"צ שודאי הלב הוא עיקר נותן החיות, וכן ודאי המוח נמי הוא עיקר נותן החיות שבכלל זה הוא גם הנשימה דרך החוטם כדלעיל...

עכ"פ לדינא כיון שאיכא מציאות שיהיה חי אף בלא נשימה איזה ימים וכ"ש שאיכא מציאות לזמן קצר ואם באותו זמן שניטל ממנו הלב חי עדיין והספיקו להכניס לתוכו לב אחר שנמשך מזה חיותו איזה חדשים ודאי יש לו דיני אדם חי. וא"צ לטעם כתר"ה. אבל פשוט וברור שאסור לעשות כמו שהתחילו איזה רופאים דהוא רציחה ממש כדכתבתי ונתפרסם בעולם.

24. מהר"ל חדושי אגדות על סוטה דף מה/א

מהיכן הולד נוצר וכו'. סברת ת"ק מפני כי נקרא ראש והוא התחלת האדם, שלכך נקרא ראש, והראש הוא שורש האדם. ודעת אבא שאול שהטבור שהוא באמצע גוף האדם יותר ראוי להתחלה, ודבר זה הארכנו מאוד בחבור גבורת ה' כי האמצע הוא התחלה ע"ש ותמצא מבואר. ואמר רביה לדבריו כי העיקר של אילן הוא התחלה אל האילן, והוא באמצע אילן ומציא ענפים לכל צד, הרי כי האמצע יותר ראוי להתחלה, ולפיכך טבור האדם שהוא באמצע הוא ג"כ התחלה, וממנו נוצר ומשלח שרשיו אילן ואילך, דומה אל עיקר האילן שמשלח ענפיו שרשיו לכל צד אילן ואילך, ואין כאן מקום להאריך איך האמצע הוא ראש וראשון לשאר החלקים:

25. רמב"ם יד החזקה הלכות רוצח ושמירת נפש פרק ט

(ב) אחר שמודדין ונודעה העיר הקרובה קוברין את הנהרג במקומו וחוזרין זקני ירושלם למקומן **ובית דין של אותה העיר מביאין עגלת בקר משל אנשי אותה העיר ומורידין אותה אל נחל שהוא שוטף בחזקה** וזהו איתן האמור בתורה:

הערות הגרי"ש אלישיב מסכת סוטה דף מה עמוד ב

והנה המאירי בנדה תמה לדעת הרמב"ם מסוגיא מפורשת בנדה [ח' ב] דתניא התם ג' בתולות הן בתולת קרקע כ"ז שלא נעבדה נ"מ לנחל איתן וע"ז קאמר הברייתא ת"ר איזהו בתולת קרקע כל שמעלה רשושין ואין עפרה תיחוח וכו' הרי בפירוש בנחל איתן הוא קרקע קשה ולא נחל שהוא נהר. והיא תמיהה חזקה.

26. רמב"ם יד החזקה הלכות רוצח ושמירת נפש פרק ט

(ג) ועורפין אותה שם בקופיץ מאחריה **ובית דין של אותה העיר עם כל זקני העיר** אפילו הם מאה הכל רוחצין את ידיהן שם במקום עריפתה של עגלה ואומרים שם בתוך הנחל בלשון הקודש ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו כלומר שלא בא לידינו הנהרג הזה ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוויה והכהנים

אומרים בלשון הקודש כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל והולכין להן והקב"ה מכפר על הדם שנ' ונכפר להם הדם:

- **כסף משנה על הלכות רוצח ושמירת נפש פרק ט הלכה ג**
בספרי וכל זקני העיר ההיא אפי' הם מאה:

27. באר שבע מסכת סוטה דף מה עמוד ב

וזקני אותה העיר רוחצין את ידיהן כו'. מכאן קשה לי על הרמב"ם ז"ל שפסק בהלכות עגלה ערופה (פ"ט ה"ג) דבית דין של אותה העיר עם כל זקניה אפילו הם מאה כולן רוחצין את ידיהן כו', וזה משום דכתיב (דברים כא, ו) וכל זקני העיר ההיא ירחצו את ידיהם וגו', ותניא בספרי (שופטים פ"ס ס"ו) וכל זקני העיר ההיא אפילו הם מאה כו'. דהא מדקתני במשנתנו וזקני אותה העיר רוחצין, משמע דכל לאו דוקא, דאם לא כן אי אפשר דהוה שתיק מלפרש ולומר וכל זקני אותה העיר רוחצין כו', כי היכי דלא אתי למטעי ולפרש האי וזקני אותה העיר כמו זקני אותה העיר מביאין עגלת בקר כו', דהתם ודאי לא בעינן כל זקני העיר כמו שפסק הרמב"ם ז"ל גופיה, וא"כ היאך שבק משנתנו ופסק בספרי. ...

28. ספר נתיבות הקודש

אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה והכהנים אומרים כפר לעמך ישראל, וצ"ע כיון דלא חטאו כלום על מאי אומרים הכהנים כפר לעמך ישראל וכי יש כפרה בלא חטא, ועוד עצם ענין חיוב הבאת עגלה ערופה צ"ע כיון דמתוודין מפורש שלא חטאו שום חטא על מאי אומרים הכהנים כפר לעמך ישראל, וביחוד קשה מאי שהם מתפללין כפר לעמך ישראל וכו' ואל תתן דם נקי בקרב עמך, והוא תמוה האין יתכן לומר ואל תתן דם נקי בקרב עמך במידי דהם נקיים לגמרי והאין יתכן לומר ולהתפלל על זה דהא זהו ודאי דלפני ד' ית' הכל גלוי וממילא לא יענשו כלום כיון דלא חטאו כלל ואין שייך תפילה כלל ואטו חשוד ד' ית' להעניש אדם בלא שום חטא, ולא מצינו קרבן בלא חטא כ"א בהקרבת קרבן עולה אמרינן דהוא מכפר על חייבי עשין וכן בשלמים מכפר ומרצה ועושה שלום בין ישראל לאביהן שבשמים אבל בלא נדנוד עבירה כלל ודאי דלא שייך כפרה כלל, והמשנה מסיימת הכא דרוח הקודש מבשרתן אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם, והוא תמוה דמשמע דאכתי בלי הבשורה מרוח הקודש אז היינו מסתפקין עוד אם מתכפר להם וקשה כיון דאין להם עבירה כלל מה הוא הספק.

29. גור אריה על דברים פרק כא פסוק ז

[ד] הכהנים אומרים כפר לעמך וגו'. דאם לא כן, אלא זקני העיר יאמרו "כפר לעמך" (פסוק ח), למה כתוב (פסוק ה) "ונגשו הכהנים בני לוי", אלא הכהנים אומרים "כפר לעמך ישראל". ואף על גב דכבר אמרו זקני בית דין "ידינו לא שפכו הדם", מכל מקום צריכים ישראל כפרה, מפני שכל ישראל ערבים זה בזה (שבועות סוף לט ע"ב):

ההרג — מי שהתחייב מיתה, ולא הרגוהו בית־דין:

"ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה'" (כא, ט)

"מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה — הרי זה ייהרג, והוא הישר בעיני ה'" (רש"י)

אולם הגאון רבי שאול כ"ץ, מגיד מישורים בק"ק קראקא, כתב שפירושו של רש"י הוא דחוק, ומשום כך כתב לבאר בדרך דרוש:

על הפסוק "וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל, וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו", כבר הקשו חז"ל (והובא ברש"י): "וכי על דעתינו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הן? אלא, שלא בא לדינו ופטרנוהו בלא מזונות, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה". אולם האר"י הקדוש אמר על כך ביאור נוסף:

כאשר מובא רוצח לבית דין, ויוצא חייב בדינו ומתחייב מיתה, הרי אם יהרגוהו הדיינים לפי שמתחייב מן הדין, הרי תהיה מיתתו כפרתו, במה שקיבל על עצמו את הדין והוצא להורג, אולם אם יעלימו הדיינים את עיניהם מן הרוצח ויחמלו עליו ולא ימיתוהו, אזי מן השמיים יגרמו למיתתו, על ידי חיה רעה או באופן אחר, כי מסתמא הקב"ה לא ינקא אותו, כי לארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו.

וכן מפורש בגמרא (כתובות ל.): "מיום שחרב בית המקדש, אף על פי שבטלו סנהדרין, דין ארבע מיתות לא בטלו: מי שנתחייב סקילה — או נופל מן הגג או

חיה דורסתו, ומי שנתחייב שריפה — או נופל בדליקה או נחש מכישו, ומי שנתחייב הריגה — או נמסר למלכות או ליסטים באין עליו, ומי שנתחייב חנק — או טובע בנהר או מת בסרונכ", הרי שרוצח זה, אף אם לא ייהרג בידי בית הדין, עונשו ירדוף אחריו ויבוא לו מידי שמיים.

אולם כאשר לא הרגו בית הדין את הרוצח, הרי אף כשנהרג לאחר מכן בידי שמיים, לא התכפר לו עונשו במיתתו, הואיל ולא נפסק לו דין בידי אדם. ואם כן — אמר האר"י הקדוש — אם נמצא הרוג בדרך, מסתמא היה אדם זה חייב מיתה, כמאמרם (אבות ב, 1): "על דאטפת אטפון", וכיוון שהבית־דין לא המיתו אותו כפי שהיה עליהם לעשות, על כן נהרג לאחר מכן בידי שמיים סמוך לעירם, ונמצא שלא התכפר לרוצח זה במיתתו, ועדיף היה לו אם היו הדיינים הורגים אותו, ואז לכל הפחות היתה מיתתו מכפרת לו ומנקה אותו מעונו.

וזו — הוסיף האר"י הקדוש — כוונת הזקנים במה שמתוודים ואומרים: "ידינו לא שפכו את הדם הזה", כלומר: אכן שגינו במה שלא הרגנו אדם זה שהתחייב מיתה, ומכיוון שלא הרגנוהו אירע לו שנהרג בדרך, ועל כן הם מבקשים "כפר לעמך ישראל", על שאנו נמנענו מלהורגו וגרמנו לו למות בידי שמיים ללא כפרה — עד כאן ביאורו של האר"י, שרבי שאול כ"ץ מוסיף בסיומו: "ושפתיים יישק".

ובעקבות ביאורו זה של האר"י, מוסיף רבי שאול כ"ץ ומבאר גם את הפסוק שלפנינו: "ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה'", כלומר: אם תהיו צדיקים, אזי לא יהיה כלל הרוג בדרך, כי מסתמא אתם בעצמכם תבערו את הרוצחים. ולכן נקרא בשם "דם הנקי" — כי אדם זה נהרג בלא שמיתתו הביאה לו כפרה. ואם כן, אומר הכתוב, אם תעשו הישר והטוב בעיני ה', וכאשר יובא רוצח לבית דין הם יהרגוהו כדינו, אזי בכך תבערו את "הדם הנקי", כי לא יצטרכו מן השמיים לגרום למיתתו ולשפוך "דם נקי", שאין בו כפרה!

ודברי פי חכם חן!

"אשכול ענבים" (וארשא תקצ"ב)

31. ספר אז ישיר-בין המצרים

כפר לעמך אשר פדית

בדרך דומה מבאר הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל (על פי דברי הגר"צ שכטר שליט"א בספר 'נפש הרב' עמודים נ"א) את כפרת העגלה הערופה, ואת תפילת הכהנים כשאמרו 'כפר לעמך ישראל אשר פדית השם' בשעת קיום מצוות עגלה ערופה, וז"ל:

וענין זה של צירוף הדורות, קשור הוא עם הבנת המושג של 'כלל ישראל'. דהנה בסוף סדר שופטים בפרשת עגלה ערופה מבואר, שהכהנים אומרים כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' (דברים כא, ח), ודרשו ע"ז בגמ' הוריות (ו' א') דהך לישנא [דאשר פדית ד'] קאי איוצאי מצרים, דיש לפעמים כפרת היחיד [כקרבן חטאת וכיוצא בן]. ולפעמים יש כפרת הצבור, והיות שעגלה ערופה היא כפרת הצבור, חלה היא כפרתה לא רק על אנשי העיר

קפד אִז ישיר • _____ מאמרי תשעה באב

הקרובה אל החלל, ולא רק על כל היהודים שהם בחיים ביום ההוא של עריפת העגלה, אלא על כל כלל ישראל כולו, ומושג זה כולל אפילו את דור המדבר שיצאו ממצרים, דכלל ישראל הוא מושג מיטפיסי בפני עצמו, אשר לגבי המושג הזה עלינו לומר שהכלל הוא יותר מאשר קיבוץ כל פרטיו, דיש קרבן השותפים ויש קרבן הצבור [עיין רמב"ן ויקרא א, ב], ואין דיניהם זהים כלל וכלל, דכלל ישראל אינו רק צירוף כל היחידים ביחד, אלא כאמור, יחידה מחודשת כשלעצמה, הכוללת את כל היהודים שכבר עברו מן העולם, ואת כל אלו העתידים להיוולד, ביחד עם כל אלו שהם כעת בחיים. וזה בניגוד למימרה העממית של ימי הביניים - שהעבר אין, והעתיד עדיין, והתורה כהרף עין וכו'. דאילו לפי השקפת התורה, העבר עדיין איתנו, והעתיד חשוב ג"כ כאילו הוא כבר איתנו היום.

כלומר, חז"ל דרשו את דברי הכהנים שאמרו 'כפר לעמך ישראל אשר פדית' על יוצאי מצרים שהקב"ה פדה את בני ישראל ממצרים, ומבאר הגר"ד, שעגלה ערופה היא כפרת הציבור, דהיינו שקרבן חטאת הוא כפרת יחיד שנועד לכפר על אדם יחיד, אך העגלה הערופה היא כפרת הציבור, שהעגלה באה לכפר על הציבור כולו כיחידה אחת, כגוף אחד, ולא כסתם צירוף של אנשים רבים. מוחמת כן אין הכפרה מוגבלת לאנשי העיר הקרובה אל החלל, אלא על כל כלל ישראל, ולא רק על החיים, אלא אף על אלו שהיו ואינם, ובכלל זה יוצאי מצרים.

הרי שכלל ישראל בהיבט זה נחשב ליחידה אחת מאז שיצאו ממצרים ונעשו לעם ועד סוף כל הדורות, יחידה משותפת הקיימת כגוף אחד, ובהיבט זה הרי שהעבר, ההווה והעתיד מתמזגים יחדיו ויוצרים את הגוף המכונה 'כלל ישראל'.

מחמת כן עריפת העגלה מכפרת אף על אלו שכבר חלפו מן העולם, כי בכל מזה שקשור לגוף הנקרא 'כלל ישראל' אין כל הבדל בין העבר, ההווה והעתיד.